

Keelelised välitööd Ida-Setomaal: dokumenteerimas ohustatud keelt

Liina Lindström

Peale Eesti taasiseseisvumist 1991. aastal on Ida-Setomaa jäänud piiri ja viisaküsimuste tõttu paljude uurijate jaoks kaugeks. Eriti keeleainest on Vene Föderatsiooni aladelt korjatud väga vähe. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut on keeleainese täiendavaks kogumiseks korraldanud ekspeditsioone neljal korral: juulis 2010, 2011, 2013 ja 2016. Välitööde eesmärgiks oli seto keele ja pärimuse kogumine ning grammatiliste nähtuste kaardistamine. Välitööde käigus küsitleti ja salvestati võimalikult paljude Vene poolele jääval Setomaal elavate setode keelt, et saada ülevaade setode arvukusest, keelelisest ja sotsiaalmajanduslikust seisundist. Küsitlused viidi läbi vaba intervjuu vormis. Välitöödel on osalenud keeleteadlased, üliõpilased ning kaasatud on ka folkloriste ja etnolooge. Eri aastatel on osalenud Liina Lindström (Tartu Ülikool), Andreas Kalkun (Eesti Rahvaluule Arhiiv), Grethe Juhkason (TÜ), Tiit Sibul (Eesti Rahva Muuseum), Kristel Uiboed (TÜ), Helen Plado (TÜ), Ellen Niit (TÜ), Petar Kehayov (TÜ/Regensburgi ülikool), Triinu Laar (TÜ), Triin Todesk (TÜ), Maarja-Liisa Pilvik (TÜ), Kaja Teder (TÜ), Hanna Pook (TÜ), Mari-Ann Loosaar (TÜ), Aivo Põlluäär (Eesti Kirjandusmuuseum). Välitööde 2010. ja 2011. aastate tulemuste põhjal on kirjutatud artikkel (Juhkason jt 2012).

Petseri rajooni pindala on 1300 km². Ametlike andmete kohaselt elavad setod 48 asulas Petserimaal, lisaks veel Petseris (<http://www.afunrf.ru/narodvi/seto/>). Praegu elavad setod väikeste rühmadena põlistes seto külades, varasemates kolhoosikeskustes Podlesjes, Uue-Irboskas ning suuremates keskustes Petseris ja Pihkvas. Üksikud setod elavad ka külades, mida varem peeti pigem vene küladeks (nt Kuusinitsa). Setod elavad seega hajusate väikeste rühmadena suurel maa-alal. Suhtlus käib enamasti oma küla või lähemate külade setode vahel. Suheldakse loomulikult ka venelastega, ent mitmetes külades täheldasime setode omavahelisi võrgustikke, kust otsiti probleemide igapäevaprobleemide esilekerkimisel kõigepealt abi. Enda teadvustamine setona on tugev.

Setod on Venemaal kuulutatud omaette rahvuseks. 17. juunil 2010 viidi Vene Föderatsiooni valitsuse otsusega Venemaa väikesearvuliste rahvuste nimekirja muudatus ning sinna kanti 46. rahvusena ka setod. See on kaasa toonud Vene riigi mõningase seto kultuuri toetamise. Setodele suunatud programm hõlmab turismi, ettevõtluse, külamajanduse ja teedevõrgu arendamist ning haridust ja kultuuri. Petseri rajoonis Radaja külas on rajatud seto muuseum. Vene riik on rahastanud juba traditsiooniks saanud Radaja festivali, mida peetakse traditsioonilise maarjapäeva kirmaski asemel. Väikerahva staatusest tulenevalt on ka vene uurijate huvi setode vastu viimastel aastatel kasvanud. Programm ei ole siiski oluliselt parandanud setode majanduslikku hakkamasaamist. Selle üheks

põhjuseks on vähene informeeritus: setode elavad laial maa-alal ning on seetõttu killustatud, ühistegevust on vähe ning infot saadakse peamiselt isiklike kontaktide kaudu.

Setod on Vene Föderatsioonis selgelt ohustatud väikerahvas ning setode hulk on pidevalt vähenenud. Välitööde käigus on meile nimetatud ca 220 Petserimaal ja Pihkvas elavat setot. Vene Föderatsiooni soome-ugri rahvaste kohta esitatud andmete järgi (vt <http://www.afunrf.ru/narodji/seto/>) on 2002. aasta rahvaloendusel end setona määratlenud 170 setot Petseri rajoonis, neist 31 Petseri linnas. Pihkva riikliku ülikooli teadlaste andmetel elas 2005. aastal Petseris ja Petseri rajoonis 177 setot, 2011. aastal 168 (Отчет 2011). Seega on meile nimetatud setode hulk mõnevõrra suurem ametlikest andmetest ja tegelik hulk võib olla veel mõnevõrra suurem, ent püsivalt Petseri rajoonis elavate setode hulk jääb ilmselt siiski alla 300.

Välitööde käigus oleme intervjuerinud kokku 106 inimest, neist 68 naist ja 38 meest. Kokku oleme salvestanud 179 tundi materjali. Paremaid seto keele ja pärimuse tundjaid külastati korduvalt. Videosalvestusi on tehtud kokku umbes 20 tundi. Välitööde materjalidest on litereeritud ligi 50000 tekstisõna. Litereeritud on eelkõige kõige idapoolsematest küladest pärit informante, sest selle ala kohta on seni kõige vähem ülevaateid ja uurimusi. Iga salvestusega koos on kogutud sotsiolingvistilist informatsiooni kõnelejate tausta kohta. Kõik välitöödega seotud materjalid on talletatud Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi (EMSA, <https://murdearhiiv.ut.ee/>). Tabelis 1 on esitatud asulad, kus oleme intervjuusid läbi viinud.

Alaotsa (1)	Makarova (3)	Sokoluva (5)
Gagarina (1)	Molniga (3)	Zadrebje (1)
Gnilkina (1)	Pankjavitsa (3)	Zagorje (Mitkovitsa) (3)
Hergova (1)	Petseri (23)	Zalesje (4)
Jaamistö (2)	Pitaluva (1)	Tendüvä (2)
Koss'olka (3)	Podlesje (4)	Trofimkova (3)
Kuusinita (2)	Pörstö (1)	Truba (1)
Laura (2)	Raakva (1)	Trönnö (3)
Leeska (3)	Riss'ova (5)	Tsätsüvä (1)
Lökova (5)	Sabölina (1)	Ugar'ova (1)
Lõpolja (2)	Saltanuva (2)	Uue-Irboska (4)
Mahnova (2)	Saptja (1)	Vana-Irboska (4)
	Senno (1)	

Tabel 1. Asulad, kus välitööde käigus setosid küsitleti (sulgudes küsitletute arv).

Petserimaa setodest on enamik saanud koolihariduse eesti keeles. Veel 1960-1970ndatel oli eestikeelne külakoolide võrgustik osalt säilinud ning setod said oma esimese hariduse lähimas külakoolis. Peale külakoolide sulgemist tõusis oluliseks keskuseks Petseri 2. keskkool, kus enamik seto lapsi oma hariduse said. Alates 2005/2006. õppeaastast muudeti Petseri II keskkool venekeelseks Petseri Lingvistiliseks Gümnaasiumiks, kus saab eesti keelt õppida võõrkeelena. Praegu käivad seto lapsed (kes enamasti on seto-vene kakskeelsetest peredest) erinevates vene koolides ning endine Petseri Lingvistiline Gümnaasium on kaotamas kogukonda siduvat rolli. Eestikeelne kool on Petserimaa setode jaoks oluline olnud identiteedi loojana: küsitletud nimetasid setodeks eestikeelses koolis käinuid ning vene koolis käinud inimesed ei tundnud end päris setodena.

Seto keele seisund oli küsitletutel reeglina hea. Eesti kirjakeele mõju on Petserimaa setode seto keeles suhteliselt väike. Vene keele mõju on märgatav, ent neid, kes seto keelt olid unustamas/unustanud, sattus meie teele üksikuid, ehkki projekti käigus üritasime leida ka neid. Seto keele oskuse ja vene mõjude ulatuse seisukohalt oli oluline kõnelejate orientatsioon: need, kellel olid kontaktid Eestiga tugevamad (sugulased Eestis, külastasid Eestit, jälgisid Eesti meediat), kasutasid reeglina vähem vene keelest mõjustatud seto keelt kui need, kes olid orienteeritud pigem Vene suunas (kodukeel vene keel, sugulased Vene poolel, kontaktid Eestiga vähesed või puudusid).

Välitööde käigus nägime, et seto keele kõnelejaskond Vene Föderatsioonis on kiiresti hääbumas: mitmed meie informandid on tänaseks kahjuks siit ilmast lahkunud. Seepärast on välitöödel kogutud materjal selle ohustatud keelevariandi dokumenteerimise seisukohalt hindamatu väärtusega. Seto keele paremaks dokumenteerimiseks oleme 2019. aastast käivitanud projekti „Interdistsiplinaarne seto korpus“, mille eesmärgiks on kogutud materjalide jätkuv litereerimine ning märgendamine eri teadusalade huvidest lähtuvalt: lisaks lingvistilisele analüüsile (teksti litereerimine, sõnavormide morfoloogiline märgendamine) on kavas tekstid ka temaatiliselt märgendada, et pakkuda eri teadusalade esindajatele lisainfot käsitletud teemade kohta. Korpus luuakse programmi ELAN kasutades, mis on keelte dokumenteerimisel audio- ja videomaterjalide baasil saanud tänapäeval standardiks. Lisaks on projekti käigus planeeritud uusi välitöid nii Ida-Seto aladel kui ka Eesti poolel. Projekti käigus viiakse läbi ka üksikuurimusi seto keele ja kultuuri kohta, kasutades kogutud andmeid.

Viited

Juhkason, Grethe; Kalkun, Andreas; Lindström, Liina; Plado, Helen (2012). Petsferimaa setodest ja nende keelest 2010.-2011. a välitööde põhjal. - Ödagumeresoomõ piiriq. Läänemeresoome piirid. Finnic borders (11 - 29). Võro Instituut

Отчёт 2011 = Манаков, А. , Теренина, Н., Колпакова Ю., Евдокимов, С., Потапова К. 2011. Отчёт по итогам социально-демографического исследования сету печорского района летом 2011 года. Псков. http://ematf.pskgu.ru/projects/pgu/storage/SETU/text/setomaa_otchet%202012.pdf (vaadatud 17.3.2015)

Kokkuvõte

Artiklis tutvustatakse aastatel 2010-2016 tehtud välitöid praeguse Vene Föderatsiooni koosseisu kuuluval Setomaal. Välitööd viidi läbi kolmel suvel. Välitööde käigus korjati keeleainest võimalikult paljudelt setodelt ning võimalikult laialt maa-alalt. Kokku intervjueriti 106 inimest ning salvestati 179 tundi materjali, sh 20 tundi videosalvestusi. Välitööde käigus kaardistati praegu Petserimaal elavate setode asuala ning keelekasutust nii intervjuude vormis kui ka küsitluskavade alusel. Küsitluskavades oli põhirõhk grammatilistel nähtustel. Välitööde materjale hoitakse Tartu Ülikooli eesti ja sugulaskeelte arhiivis. Kogutud materjale litereeritakse ning nende põhjal koostatakse uut seto keele korpus.